

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

BERLINI IRODALMI LEVÉL.

A világháboru utáni összeroppanás nemcsak a politikai és gazdasági, hanem a szellemi életben is khaotikus állapotokat teremtett. Soha nem ért népet nagyobb csalódás és kiábrándulás, mint a németet, mely hosszú évi kitartó küzdelem és mérhetetlen áldozatok után világhatalmi álmából egyszerre a porigalázottság keserű valóságára ébredt. Minden megingott, amit addig változhatatlanul erősnek hitt: összeomlott a bismarcki birodalom, megdőlt a császári trónus, fenekestől felfordult a társadalmi rend és a gazdasági nyomorúságban illuzóriussá vált a civilizáció minden vívmánya. Az ember egyszerre végtelenül elhagyottnak, gyámoltalannak, kiszolgáltatottnak érezte magát. Tehetetlenségében romboló dühvel fordult minden ellen, amiben egykor hitt és amiben csalódott és kiolthatatlan szomjúsággal vágyódott új hitek, új értékek, új valóságok után. Beledöbrent a tudatába, mennyire fölületéletet élt addig és keresni kezdte életének célját és az eddig nem is sejtett összefüggéseknek titkát.

A háborúutáni német léleknek ez az állapota tükröződik az utóbbi évek tudományában és irodalmában. Elfordulás régi hagyományoktól, ledöntése régi bálványoknak, lázas újutakatkeresés, kísérletezés új formákkal. A politikai forradalmakkal így karöltve járt — persze egészen más célokat követve — a tudomány és az irodalom forradalma, amint Troeltsch egyik legszebb tanulmányában (Schmollers Jahrbuch 1921) a német szellemi élet új irányait elnevezte. Ez a „forradalom“ elsősorban a „vaskalapos“ professzori tudományosság ellen irányult, melyet az újak önmagát túléltnek, elavult formáiban megmerevedtnek, az élettől idegennek minősítettek. Ők keresték az étellel való összeköttetést, revízió alá vették az üressé koptatott fogalmakat és le akartak ereszkedni a szellemi élet eredendő mély-

ségeibe. A filozófus helyébe a bölcszet kívánták állítani, a filológus helyébe a szellemtörténészt, az objektív kritikus helyébe a szubjektíven átérzőt.

Ma már lecsendesedett a harckezdet izgalma, enyhült az újítás láza, mégis oly mély nyomokat hagyott a német szellemi életben, hogy felette annál kevésbbé lehet napirendre térni, mert hatását igazában most kezdi éreztetni a német határokon túl is. Ilyen rövid levél keretében természetesen lehetetlen még a felmerülő legsúlyosabb problémákkal is érdemszerűen foglalkozni, mégis jelezni kívánom legalább a legfontosabb irányokat. Hiszen ezekre később is, amikor majd megkísérlem az erdélyi közönséget a német szellemi élet legfeltűnőbb jelenségeiről időnkint tájékoztatni, minduntalan hivatkozni leszek kénytelen.

A „forradalom“ a szellemtudományok egyik ágát sem kerülte el, de talán sehol sem lépett fel akkora igényekkel, mint a filozófiában. A legnagyobb feltűnést *Spengler* filozófiája keltette, melyet Erdély közönsége előtt már hivatott toll ismeretett. „*Der Untergang des Abendlandes*“ népszerűségét nem annyira komoly tudományos értékének köszönhette, mint inkább annak a körülménynek, hogy a háborútutáni apokaliptikus időkben a kor érzésének adott kifejezést. Körülötte egész irodalom keletkezett, melyben a közönség kiélte érdeklődését és ma már ismét kevesen hisznek a nyugati civilizáció pusztulásában. Ez persze nem változtat azon a mély hatáson, melyet *Spengler* művei maradandón gyakoroltak a német szellemi életre.

Spengler népszerűségével vetekedett *Keyserling* Hermann gróf, aki a világháború előtt körülutazta a világot, majd visszatérve megírta kétkötetes nagyművét: „*Das Reisetagebuch eines Philosophen.*“ Nem is útirajz ez, hanem valóságos kulturtörténet, melyet egy igen nagyműveltségű ember szubjektíven élt át, különböző világrészekben beléhelyezkedve, illetőleg hozzáidomulva a megfelelő kulturákhoz. India volt az az ország, mely *Keyserlingre* döntő befolyást gyakorolt és melynek misztikus szellemi életébe mély betekintést nyerhetett. Szerinte az emberiségnek elveszett belső harmoniája csakis ott található fel igazán és a buddhizmust elfogultan felébe helyezi a kereszténységnek. A nyugati kultúra szerinte is pusztulásra van ítélve, mert teljesen elformaiasodott. A keleti és nyugati kultúra szintézisében látja az emberiség megváltását, a bölcsesség titkát. Hogy elveit minél szélesebb körben elterjessze, megszervezte a Bölcsesség Iskolá-

ját, melynek mindenki tagja lehet, aki megújulás után sóvárog és amelynek céljaira Darmstadt hercege átengedte palotáját...

A megújulás, megváltás utáni vágy kergetett nagy tömegeket az okkultisták és theozofisták karjaiba; szinte nap-nap után tüntek fel új próféták és mindegyiknek akadtak hívői. Nagyszámban keletkeztek új filozófiai rendszerek is, így az ifjú *Blüher* Hansé, aki Freudtól tanulva és Schopenhauer nyomán haladva a schopenhaueri akarat helyébe az Erost helyezte, mint *Ding an sich*-et.

Ezen forradalmi irányok elől a hivatalos tudományosság sem zárkózhatott el. Szerencsére a berlini egyetem történetfilozófiai tanszékét ebben az időben oly tudós töltötte be, aki mindenképen hivatva volt arra, hogy népének vezetője legyen: *Troeltsch* Ernő. Ő volt talán az első, aki kereste a kapcsolatot az étellel, aki feleletet keresett a korát legfájdalmasabban foglalkoztató problémákra és aki a nagy khaoszban meg akarta mutatni a kivezető utat. Tavalyi korai halála egyike a legérzékenyebb veszteségeknek, amely a német népet érthette. A szellemtörténet hatalmas fellendülése nagyrészt az ő nevéhez fűződik.

Méltó társként állt mellette *Spranger* Eduard, a berlini egyetem kulturfilozófusa, aki a tudós precizitásával látja át az egyes kultúrák különböző korokat átfelölő összefüggéseit. „*Lebensformen*” című műve, majd a „*Kultur und Erziehung*” a tudományos körökön túl biztosította eszméinek hatását.

Ennek a két tudósnek neve állt a tavaly meginduló „*Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*” címlapján, mely hivatva van új korszakot kezdeni a német szellemi életben. Nyílt szakítást hirdet az eddigi pozitivistá irodalomtörténetírással, mely végeredményben materializmushoz vezetett és a természettudomány módszereit alkalmazta a szellemtörténetben. A pozitívizmussal való szakítás nem jelenti azonban egyúttal a tudományos filológiai módszerrel való szakítást, csak hogy azt nem célnak tekinti többé, hanem csak eszköznek. Le kíván ereszkedni az alkotás mélységeibe és a művet nagy szellemösszefüggésekből megérteni és megmagyarázni. (Magyarországon még a *Vierteljahrsschrift* előtt jelent meg egy folyóirat, „*Minerva*”, hasonló programmal.)

Igy az irodalomtudományban nyílt ajtókat döngettek azok, akik hadat üzentek a hivatalos tudománynak. Így mindenekelőtt *Nadler*, aki mesterének, *Sauer*nek, a prágai egyetem német

anárjának Landschaftstheoriejét fejlesztette tovább nagy irodalomtörténetében, majd a berlini romantikáról szóló sokat vitatott művében. Elmélete az egyes irodalmi áramlatokat az illető országok faji keveredéséből igyekszik megmagyarázni, így a német népet két nagy törzsre osztja, a német-rómaira és a német-szlávra. Új módszere rendkívül sok szellemi jelenségre talál magyarázatot, bár következetes keresztülvitelét még nem tudta megoldani. (Kétségtelen, hogy ez a módszer a magyar irodalomtörténetírásban is sok érdekes eredményre vezethetne.)

Ugyancsak szemben áll a hivatalos tudományossággal *Gundolf*, akinek irodalomtörténetírói módszere a szubjektív átérzés. Az író nem objektíve tekinti, hanem ahogyan ő saját maga átéli. Goetheről, Shakespeare-ről, Kleistről szóló művei művészileg tökéletesek, de a tudomány szempontjából sok kívánni valót hagynak hátra.

A modern irodalomtörténetírás különös szeretettel foglalkozik a romantika korával, melynek irodalma az utóbbi időkben hatalmasan megnövekedett. A fentebb idézett „*Vierteljahrsschrift*” legutolsó kötetét (1924. III. 331. oldal) egészen a romantikának szenteli, de róla szólnak *Strich*, *Nadler*, *Walzel*, *Stepansky*, *Gundolf* és még sok más tudósnak művei is. Erre az érdekes jelenségre legközelebbi levelünkben még visszatérünk.

A nehéz gazdasági viszonyok ellenére a német irodalomtudomány egy hatalmas mű kiadásába kezdett, melynek címe: „*Handbuch der Literaturwissenschaft*” és mely fel fogja ölelni az irodalomtudomány egész területét, feldolgozva az elméleti problémákat csak úgy, mint az egyes nemzetek irodalmát, a részleteket egy nagy egységbe fogva. Eddig harminc füzet jelent meg belőle, kvart alakban, nagyszerű pompázó kiállításban, gazdagon illusztrálva. A mű szerkesztője *Walzel*, bonni egyetemi tanár.

A német tudomány tehát él és uralkodik tovább...

(Berlin.)

Dr. Farkas Gyula.

RÉGI MAGYAR BEJEGYZÉSEK EGY XVI. SZÁZADBELI KÖNYVBEN.

A kolozsvári református kollégium könyvtárának egyik régi könyvében, mely a duplumok lomjai közül került elő, néhány érdekes XVI. századbeli magyar bejegyzést találtam. Maga a könyv kolligátum. Benne a következő három, negyedrétt alakú nyomtatvány van egybekötve: Az első mű címe: „Postilla Guiller-
mi super Epistolas et Euangelia: per totius anni circu(m)itum etc.” Nyomatási éve 1515, áll 186 levélből. A második egy négyleveles nyomtatvány 1513-ból: „Directorium in d(omi)nice passionis articulos.” Nem egyéb, mint a harmadik nyomtatvány tartalomjegyzéke. A harmadik mű: „Passio domini nostri | Jesu christi s(ecundu)m seriem q(ua)ttuor eua(n)gelista | ru(m): p(er) fratre(m) Daniele(m) agricola(m) ordi(ni)s mi- | noru(m) de obser-ua(n)tia etc.” Ez utóbbi nyomtatvány csonka, csak 32 levele van meg. Mind a három nyomtatvány a bázeli *Adam Petrus de Langendorff* műhelyéből került ki. Gót betűs nyomtatványok, tele szép apró fametszetekkel, melyek Jézus életéből való jeleneteket ábrázolnak. Kötésük egykorú fatáblás bőrkötés, mely valaha szép lehetett, de már alaposan megkopott és megrongálódott. Kapcsai is hiányoznak.

Bár a régi lajstromokban nem találtam, valószínű, hogy e könyv már a XVII. században könyvtárunk tulajdonába került s ekkor már hiányozhatott a címlapot megelőző üres lap is, melyre föl lehetett írva a legrégebb tulajdonosok neve, kik a harmadik mű szerzőjéről következő, minorita szerzetesek lehettek. A későbbi tulajdonosok közül Karaszny Szabó Bertalan az első mű tartalomjegyzéke után következő üres helyre ezt írta: *Is liber pertinet ad me Bartholommeum sartorem karaszny aliquis furatus fuerit tribus lignis coronetör. In anno Domini 1577.* A 89. levél b. lapján ez olvasható: *michael cognomine fodor* [Karaszny 1587. A 89. levél a. lapján pedig szintén XVI. századi írással: *Ez az koni (igy l) enim en ki wagiok borsasi (Borzási?).* A címlap egyik bejegyzése szintén valamelyik későbbi tulajdonosra utal: *Sum Jud (?) 1634.* Későbbi bejegyzés csak egy van, szintén a címlapon, mely már a kollégiumot jelöli meg mint tulajdonost: *Ill. Claud. R. Coll.* A könyv egyik tulajdonosa számos latin disztichont írt a lapok aljára leoninus versekben melyek az egyes metszetekhez fűznek megjegyzéseket

Magyar bejegyzéseket Krasznay Fodor Mihálytól találunk, ki igen tréfás kedélyű ember lehetett. Ő írta a második nyomtatvány címlapjának szélein körül azt a pajkos tréfát az olvasóhoz, melyet vaskossága miatt itt nem is közölhetünk. Második levelén pedig ugyancsak az ő feljegyzésében egy népköltészeti szempontból érdekes apróság, a legrégebb réja olvasható e képpen:

Haidenum haidenum
ohaidena dena
tandari dari tattum
tandari borsos tiuk hus.

A többi magyar bejegyzés íróját nem tudtam megállapítani. Egyik név írásához sem hasonlítanak. Ezek között legrégebb s egyúttal legérdekesebb a hátsó fedőtábla belső lapján az úriimádság szövege. Mind írásának, mind nyelvének régisége a mohácsi vész körüli időre mutat. Úgyhogy e kis szöveg valóságos nyelvemléknek tekinthető. A könyvnek valamelyik szerzetes tulajdonosa írhatta oda emlékeztetőül meglehetősen kezdetleges fogalmazásban. A szöveg betűhű másolatban * a következő:

My achyank ky vagy menekben zenthelthessek |
te neued Jeyen the orzagodh legen the akarathod |
mikenth menben es foldon mykyenerunketh agyad |
mydennapyath agyad nekonk ma es bochyas
nekunk | wethethunketh my [n]¹ is bochyato(n)k
nekunk | vetethunek es ne vig myketh²
kysertedben | de sabades mynketh gnoztul amen.

E szöveg különbözik az úriimádságnak attól a szövegétől, mely a XVI. század első negyedében íródott *Debreceni Codex* 472. lapján olvasható. A 4—5. sorban: „es bochyas nekunk my wethethunketh” valószínű olvasása: és *bocsásd nekünk mi vétetűnket* (= vétésűnket, vétkűnket). A 6. sorban feltűnő alak: *vetethunek* vagyis *vétetűnek* (ma így ejtenők: *vétetőnek*). A *vét* ige Komjáthi *Szent Pál levelei* fordításában is megtalálható *vítet* alakban (139. l.). Tehát *vétető* = vétő, vétkező. Régiesség az igekötő és névelő hiánya is.

A miatyánk fenti szövege könyvünkben körös-körül van

* Kivéve, hogy a gót z-t technikai okokból latin z-vel, a hosszú s-t kerek s-sel, a két pontos y-t egyszerű y-nal s a *foldon* második o-ját alul farkas o helyett egyszerű o-val szedték. — ¹ Áthúzva. — ² Így! Oly. mynket.

írva későbbi, de szintén XVI. századi írású latin-magyar frázisokkal, melyeknek egy része az olvashatalanságig elmosódott. Íme egypár közülök:

Istoria hu(is) ew(angel)y — ez ewangeliumnak lewth
dolga, meg leywth dologh

preco et p(rae)cursor = ochmester, elethe Jaro (mai ejtés
szerint: hopmester, előtte járó)

nolle et velle = vag akarod vagh nem

supersticio = Babona

nihil inde sperate — semith onath ne varyatok

co(n)fertam = tellesth (mai ejtése teljést)

sup(er)effluente = lefollyoth, lechyorgoth

crapula = thobzodas

hamum = rethe (így! Talán = rece, vagyis háló?)

staterem = garasth

futura(con)tingencia || Jewende lettelleketh (mai ejtés sze-
rint: jövődő lételöket)

spiraculu(m) = lehellesth

Az előlső fedőtáblán föl van jegyezve a tízparancsolat latin betűs szláv nyelvű szövege XVI. századra valló írással.

A könyv első nyomtatványának lapjain néhány XVI. századi magyar glossza is található. Ezek a következők:

120a: digni habiti sunt = kezek valanak (olv. készek valának)

„ : contumeliam = bozwth (olv. bosszút; mai jelentése gyalázatot)

142b: diuinam p(ro)videntiam = Isteny gondviseleesth

166a: vorax = Borszopo

177a: foeneratori: kechenezenek (mai ejtése: kölcsönözőnek)

A harmadik nyomtatvány címlapjának hátán igen kezdetleges, XVI. századi írással a következő imádság olvasható:

Istenem vram legon te nekod nag hala myt attal
ernom myre vezerlod dolgomat lten az foldon kerlek vram
Isten ad meg nekem ldwessegometes men orzagban.

A 26. levél a lapján ugyanezen kéztől az ott látható farnet-
szetre vonatkozó következő megjegyzés van:

ky mosdyk pylatos az meg fezytesben am latod mosdyk.

Ennyit a kötet magyar bejegyzéseiről. Érdekes volna tud-
nunk, hogyan került bele a szláv tízparancsolat. A kötet elveszett
részei bizonyára több világosságot derítenének ez érdekes könyv
történetére s egyúttal magyar bejegyzéseire is.

Dr. Csűry Bálint.

A „SIEBENBÜRGEN“, „SZÉKELY“, „MAGYAR“ ÉS EGYÉB ŐSI NEVEK ÉREDETE.

(Befejező közlemény.)

III.

A „magyar“ név eredete.

Dr. Karácsonyi Jánosnak a magyar nemzet őstörténetéről szóló szép és szerfölött tanulságos könyve indít e sorok megírására. Eszem ágában sincs, hogy az eredményekben oly gazdag oktatást megbolygassam, csupán itt-ott kívánok egyes nyelvészeti vonatkozású, de még nem egészen tisztázott részlet-kérdéseket glosszákkal kísélni. Ezek között első sorban a *magyar* név eredetéhez kívánok hozzászólni.

Dr. Karácsonyi erről a következőket írja: „A magyar nyelvtörténet is eddigelé úgy tudja legjobban megfejteti a *magyar* név eredetét, ha a régi magyarok foglalkozásának, a halászatnak, állattenyésztésnek annyira kedvező Manics-vidékével összeköttetésbe hozza. Mert ez esetben a régi magyar nyelv a manics-vidéki embert „*manser*“-nek ejtette ki s ebből idővel, a X.—XI. század folyamán úgy lett „*magyer*“, a XIV. század folyamán pedig az illeszkeedés törvénye szerint „*magyar*“, mint ahogy „*anser*“-ből lett *agyar*, az „*áns-ék*“-ből lett *agyék*. Legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és osztjákok *magukat* most is „*mansi*“-nak nevezik.“ (A magyar nemzet őstört. 8. l.)

Előre bocsátom, hogy semmi kétség az iránt, hogy *anser*-ből lehetett *agyar*, s hogy *manser*-ből is lehetett volna *magyar*, ha valóban a „*mánser*“ lett volna valaha a „*magyar*“ neve. De az is kétségtelen, hogy a „*magyar*“ szóalak nem a XIV. század folyamán alakult ki.

XI.—XIII. századi latin nyelvemlékeinkben kétféle alakban találjuk meg a *magyar* nevet: *mogyer*, (*moger*, *hetu-moger*) és *magyor* (*magor*, a mondai *Magor*) alakban. Nem mondhatjuk tehát, hogy a *magyor* későbbi (XIV. századi) alak, amikor már a magánhangzó-illeszkeedés végbement, mert hiszen egymás mellett találjuk őket (*magor*, *mogor*, *moger*).

Történelmi tény, hogy már Kr. u. 500—600 körül a Kaukázus táján törökösen hangzó *Madžar* nevű városok voltak,

míg egy arab-perzsa forrás Kr. u. 800 körül *modžer* nevű népről ad hírt. Tehát a legrégebb korban is egymás mellett találjuk a két alakot.

A *mogyer* alak csak azt bizonyítja, hogy eredetileg két külön szóból van összetéve: *mo-gyer*, s hogy a második tagjának vocalismusa kettős: mély és magas. Vö. *halál-nek* HB. és *leán-nak* KT. (XII. század.)

A törökös *madzar* hangsúlya a második szótagon van, tehát egy eredeti *mogyer*-ből törökösen nem *madzar*, hanem inkább *medzer* lett volna. Vö. görög-örmény *sarakin* — török *serēcin* = saracen, szerecsen. A törökös *madzar* tehát arról tanúskodik, hogy már a legrégebb időben is megvolt a mélyhangú *magyor* (*mogyor*) alak. (A jóval későbbi *modžer* nem törökös, hanem arab-perzsa szóalak.)

Ha már a legrégebb időben *madzar* volt a *mogyor* (*magyar*) törökös neve, akkor nem lehetett *manšer* e névnek eredeti alakja, mert akkor a legrégebb törökös alakja is *mandzar* (*mendzer*) lett volna. Vö. tör. *mandza*, *handzar*, *pendzer*, *findza*; hún *Mundzuk*. Ahogy *chančar*, *penčer*-ből nem lett *hadzar*, *pedzer*, úgy *manšer*-ből is csak *mendzer* (*mandzar*) lett volna.

A föltételezett *manšer*, vog. *manši* alak nem azt jelenti, hogy *Manics*-vidéki ember, mert *ma-n-ši* a *ma* = föld tőnek származéka, mint pl. a finn *maa-mies*, észt *maa-mees* is és *Land-mann*-t jelent, míg a *Manič* (*Manytš*) folyónévben a finn-vog. *mā*, *ma* tövet nincs okunk keresni.

Patrubány Lukács föltételezett *manšer*, pontosabban *manši-éri* összetétele inkább csak *manši-nép*-et jelentene, tehát nem annyira *manši-ember*-t (*manši-kum*). Ez utóbbit a *manši*-n kívül még egy másik név, a vog. *mokum*, *magom* = vogul-ember jelenti. Ez is a *ma* tőből származó összetétel *ma-kum* = *Land-mann*. A vog. *kum*, oszt. *ho* (*hoj*) = ember, Mann, mely a magy, *hím* = mas, masculus alakban van meg.

A finn-magyar nyelvcsaládban megvan *ma* is az anyagi, alaki és felfogásbeli egyöntetőség az egész nyelvterületen. Vö. pl. finn *elävä*, észt *elav*, liv *jeláb*, votj. *ulep*, vog. *jelp*, magy. *élő*; finn *maa*, vog.-oszt. *ma*, *mo*, zürj.-votj. *mo*, *mu* = föld, Erde, Land; észt *maa-mees*, vog. *ma-kum* = *Land-mann*. Nincs tehát okunk arra, hogy *mogy-er*, *magy-er*-féle összetételt vegyünk föl, mikor a vogul *ma-kum*, észt *maa-mees* arra utal,

hogy *ma-gyor*, *ma-gyer*-féle összetételt keressük ebben az esetben is, amely szintén elsősorban *magyar-ember-t* (nem: *magyar-nép-et*!) jelentene, mint *ma-kum vogul-ember-t*. Vö. még zürj. *komi mort* = zürjén ember és *komi joz* (*komi jöz*) = zürjén nép, *mu jöz* = Land-volk, Landsleute, földi.

A *vog.-oszt. jor* = Mann, Herr analogonja a *kum-nak*. Ahogy a *vog.-oszt. kum, chom*, magy. *hím ember-t, férfi-t, férj-et* jelent, úgy a *vog.-oszt. jor* is *férfi-t, ember-t, ur-at* jelent. (Vö. még magy. *férj-fi, férj-em, ur-am*; *vog. jor-täl* = *ur-atlan, mannlos, özvegy*.) Tehát jelentéstani egyöntetűséget is tapasztalunk köztük.

A *j-gy* hangváltozás (kivált szó és szótag elején) végtől fogva gyakori és jellemző sajátága nyelvünknek. Vö. finn *jalg*: magy. *gyalog*, tör. *jüzük*: magy. *gyűrű, jó: gyógy, javul: gyavul, jer: gyere, jön: gyün*. Föltehető tehát egy ősi *ma-jor, ma-gyor* összetétel; amely annyit jelentett, mint a *vog. ma-kum, mo-gum, ma-gom*: *Land-mann*, azaz *magyar-ember*. S így ismét megvolna az egyöntetűség a *maa-meess, ma-kum*, és *ma-gyor* alakok között.

Hogy *ma-jor—ma-je* ill. *ma-gyor—ma-gyer* van egymás mellett, az szintén régi jellemző sajátága a finn-magyar nyelvcsalád vocalismusának. Vö. *vog. sam-magy. szem, vog. amp-magy. eb, vog. kart-magy. kert, vog. sar-magy. ser, oszt. nalm-magy. nyelv, oszt. sur-magy. sör, vog. nam-oszt. nem*=név, *vog. kav-oszt. kev*=kő, *vog. jomas-oszt. jem*=jó, *oszt. ralm-vog. helm, vog. ñal-zürj. ñöl*=nyíl, *vog. ñal-votj. ñel, magy. tud-,—zürj. töd-, zürj. voj-votj. új*=éj, *zürj. us-votj. üs*=es-, *vog. kvol-kväl*=ház. *vog. sam-šäm, vog. nam-näm, vog. nal-näl*=nyél, magy. *sarkant*-(sarkantyú)-*serkent-*, *zürj. joz-jöz*=nép.*

IV.

Glosszák dr. Karácsonyi Jánosnak

„A magyar nemzet őstörténete“ c. könyvéhez.

„A magyar nemzet őstörténete“ 15. oldalán azt mondja dr. Karácsonyi, hogy a magyarok „az *Isten* nevét is valamelyik most már meg nem határozható irán (szarmata? méd?) néptől

* Olvasóink s e dolgozat árdemes szerzője talán megbocsátnak azért, hogy a nyomda a finn-ugor betűjelzéseket nem mind tudja szedni. Dehát erre ma még nincsenek betűink. Szerk.

vették át.“ S a 39. oldalon is azt írja, hogy „mivel az *Isten* és *ördög* szavak a dualisztikus hitrendszerre mutatnak s a dualisztikus hitrendszerét követő keleti iránokhoz az onugurok laktak közelebb, az a hihető, hogy az *Isten* és *ördög* szavak is az onugurok közvetítésével jutottak a magyar nyelvbe.”

A mi a dualizmust illeti, egy kis nehézséget látok. A finneknél ugyanis szintén megvolt ez a dualizmus, az ég és az alvilág két főistensége: *Jumala* és *Mana* (a magyar *Manó*); ez utóbbi *Mana-la*-ban székelt. *Jumala*-t *Ukko*-nak (öregistennek) is hitták, s ő volt a villám és mennydörgés istene (*Ukon-tuli*, *Ukon-nuoli*, észt *Pikse nooli*, magy. *Isten-nyila*): sőt az *Isten-fája* (világ-fája) is megvan a finn-észt hitregében (*Kalevala*, *Kalevi poeg*). *Mana*-t pedig *Tuoni*-nak is hitták, a másvilág, a túlvilág (*Tuonela*) istenének. Ez mind arra mutat, hogy a magyarság megőrizte ősi hitét s ha egyben-másban hatással volt is rá az irán vallás, mégsem vette át egészen, mégsem cserélte föl vele a magáét. Akkor pedig minek vette volna át az irán főisten-ség nevét?

Ha ugyan *Vámbéry Ármin* („A magyarok eredete”) *Jezdä Jezdan* szava valóban egy irán (perzsa) főisten-ség neve volt, ami nem látszik igazoltnak. A közvetítő onugur nép főistenének nevét pedig nem ismerjük. Ellenben az *ördög* (*ördög*) név valószínűleg török származású (vö. keleti török *erteng*.)

Az *Isten* név fejlődéséről a Halotti Beszéd sem tájékoztat bennünket, mert ott is csak *Isten*-nek hangzik; sőt még egy másik fejtörőt is kínál a homályos értelmű *Eleve* szóban. De ha meggondoljuk, hogy, pl. az *Ehrenfeld-codex*-ben oly régi szóalakra bukkantunk, mint a *jom-balol* = jó-ból, mely a vog. *jom-*; oszt. *jem-* (= jó, jav-) töveket juttatja eszünkbe, akkor a nála régibb Halotti Beszéd *Eleve* szavában is jogosan gyaníthatjuk a finn *ilma*, vog. *elm*, *elem* = ég, levegő-ég páriját, úgy, hogy ez is *Ég*, (*Isten*) jelentőségű volna. (Vö. vog. *sim* — szív, szű, vog. *nelm* — nyelv, finn *nime-*, oszt. *nem* — név.)

Az *igy-ház* = egyház, *igy-nap* = ünnep, *igyleni* = ülni, megülni-félék (11. l.) *igy* töve azonban szerintem nem *Isten*-t, hanem *szent*-et jelentett; *szent-ház*, *szent-nap*, *szentelni* (ünnepet *szentelni*), mert magyar észjárásunk szerint mégis inkább csak *Isten-háza*, *Isten-napja* gondolható el, nem pedig *isten-ház*, *Isten-nap*. S *Isten-elni* sem azt jelentené, hogy *Istent tisztelni*, *ünnepelni*, hanem *Isten-nek tartani*, *ösmerni* (vö. ur-alni.) A

halottaknak is meg-ülték a torát, azaz meg-ünnepelték, megszentelték.

A 40. oldalon azt írja dr. Karácsonyi, hogy a magy. *úr* szó az *ugur*-ból származott ekként: *ugur-uchur-uhur-úr*. Ennek azonban ellene szól az oszlják *úr*, *Mort*—Herr, Edler, finn uros—Held, vitéz, melyek azt bizonyítják, hogy *úr* szavunk nem török eredetű szó.

A 49. oldalon a magyar *kaján* szót a *khazir kaján* (*khán*) szóból származtatja. De nem szabad felednünk, hogy Molnár Albert és Páriz-Pápai szótáraiban *Kaján* a bibliai *Kain* neve, s *kaján* — olyan mint *Kain*.

Végül még Budenz Józsefet kell igazolnom a 16. oldalon mondottakkal szemben. Én helyeslem dr. Karácsonyi *finn-magyar* elnevezését a *finn-ugor* helyett. S tudvalevőleg Budenz volt az, aki az „*ugor*” nyelvek összehasonlító szótárát és nyelvtanát megírta. Ő volt azonban az is, aki több ízben kijelentette, hogy ő ezt a nevet csak mint gyűjtőnevet kívánja használni a rokon nyelvek összeségére, még pedig *jobb hűjén* önkényesen, nem törődve az e nyelveket beszélő népek mivoltával. S minthogy e népek nagyrészt a régi *Ugriában* laktak, azért választotta számukra az „*ugor*” nevet. De az iránt nem lehet semmi kétség, hogy Budenz, aki a török-tatár nyelvek terén is kiváló műveket alkotott és alaposan volt tájékozva, ne lett volna tisztában az *uguz* és *ugur* törökséggel is.

Steuer János.